

ARM & KANSRIJK

Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo

*Voor onze moeders,
Nirmala Banerjee en Violaine Duflo*

ARM & KANSRIJK

Een nieuwe visie op
het bestrijden van armoede

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Inhoud

Voorwoord	7
1 Twee keer nadenken	12
DEEL I EIGEN LEVENS	
2 Een miljard hongerige mensen?	31
3 Eenvoudige methoden om (wereldwijd) de gezondheid te verbeteren?	53
4 De beste van de klas	82
5 Het grote gezin van Pak Sudarno	113
DEEL II INSTITUTIES	
6 Hedgefondsmanagers op blote voeten	141
7 De mannen uit Kabul en de eunuchen van India: de (niet zo) simpele economische aspecten van lenen aan de armen	164
8 Steen voor steen sparen	188
9 De problemen van ondernemen	209
10 Politiek en beleid	238
In plaats van een meeslepende conclusie	269
Dankwoord	276
Noten	278
Register	302

© 2011 Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo

Alle rechten voorbehouden

Vertaling Chiel van Soelen en Pieter van der Veen

Tekstredactie Marianne Tieleman, met dank aan Ed Lof

Register Ansfried Scheifes

Omslagontwerp Studio Pollmann

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

ISBN 978 90 468 1170 2

NUR 747

www.nieuwamsterdam.nl/banerjee

Voorwoord

Esther was zes jaar toen ze in een stripboek over Moeder Teresa las dat Calcutta, zoals die stad toen nog heette, zo overbevolkt was dat elke bewoner slechts de beschikking had over één vierkante meter leefruimte. Ze stelde zich de stad voor als een gigantisch schaakbord, verdeeld in vakjes van één vierkante meter met in elk daarvan als het ware één menselijke pion. Het hele bord stond afgeladen vol. Ze vroeg zich af wat zij daaraan zou kunnen doen.

Toen ze uiteindelijk Calcutta bezocht, was ze 24 jaar en afgestudeerd aan het MIT (Massachusetts Institute of Technology). De aanblik van de stad vanuit de taxi op weg naar het centrum gaf haar een vaag gevoel van teleurstelling. Overal zag ze lege ruimten met bomen, grasveldjes en lege stoepen. Waar was al die ellende die in de strip zo levendig was afgebeeld? Waar waren al die mensen gebleven?

Toen Abhijit zes jaar was, wist hij heel goed waar de armen waren. Ze woonden in kleine, krakkemikkige hutjes achter zijn huis in Calcutta. De kinderen daar leken altijd veel tijd te hebben om te spelen en wonnen altijd met alles van hem. Als hij met ze ging knikkeren, verdwenen de knikkers altijd in de zakken van hun haveloze korte broeken. Hij was jaloers.

Al zolang er armoede is, neigen mensen ertoe over de armen te spreken in clichés. Zowel in de sociale wetenschap als in de literatuur worden de armen nu eens lui, onbetrouwbaar, lijdzaam of hulpeloos genoemd en dan weer ondernemend, edelmoedig, opstandig of zelfredzaam. Het is dan ook niet vreemd dat het politieke beleid dat van een dergelijke kijk op de armen uitgaat zich ook vaak van simpele termen bedient, zoals 'vrije markten voor de armen', 'geef de mensenrechten handen en voeten', 'pak eerst de conflicten aan', 'meer geld voor de allerarmsten', 'buitenlandse hulp is funest voor de ontwikkeling', enzovoort. In al deze opvattingen zit zeker een element van waarheid, maar er is zelden ruimte voor gewone arme vrouwen en mannen, met hun hoop en twijfel, hun idealen en beperkingen, hun zekerheden en

onzekerheden. Als de armen al op het toneel verschijnen, is het meestal als hoofdrolspelers in een bemoedigend verhaal óf in een tragische geschiedenis, mensen voor wie je bewondering hebt of medelijden voelt, maar die je niet beschouwt als bron van kennis, niet als mensen bij wie je te rade gaat over wat ze denken, willen of doen.

Al te vaak wordt gedacht dat onderzoek naar de economische aspecten van armoede een armoedige aangelegenheid is. Omdat de armen maar heel weinig bezitten, wordt ervan uitgegaan dat hun economisch bestaan niet interessant is. Helaas wordt door dit misverstand de strijd tegen de armoede in de wereld ernstig ondermijnd: deze wordt gezien als een eenvoudig probleem waarvoor eenvoudige oplossingen bestaan. Het werkerterrein van de armoedebestrijding is bezaaid met het puin van 'instantwonderen' die allesbehalve miraculeus bleken. Om werkelijk vorderingen te maken, moeten we ophouden de armen als stripfiguren te beschouwen en ons werkelijk verdiepen in hun leven, in al zijn complexiteit en gevarieerdheid. Dat is wat wij in de afgelopen vijftien jaar hebben geprobeerd.

Wij zijn academici, en zoals de meeste academici formuleren we theorieën en bestuderen we de feiten. Maar de aard van ons werk hield in dat we gedurende een groot aantal jaren ook maandenlang het veld zijn ingetrokken met praktijkmensen van ngo's (niet-gouvernementele organisaties), of met overheidsfunctionarissen, gezondheidswerkers en verstrekkers van microkredieten. Dat bracht ons naar de achterafsteegjes en afgelegen dorpen waar de armen wonen, om daar onze vragen te stellen en informatie te vergaren. Dit boek zou niet geschreven zijn als de mensen die we daar hebben ontmoet ons niet zo vriendelijk hadden ontvangen. We werden altijd als gasten behandeld, hoewel we vaak ongenood binnenvielen. Onze vragen werden geduldig beantwoord, ook als ze niet erg zinnig leken, en we kregen tal van verhalen te horen.¹

Terug achter ons bureau kwam bij het analyseren van de gegevens ook de herinnering aan deze verhalen weer naar boven. Wat we tegenkwamen, fascineerde ons maar bracht ons ook in verwarring. Het was een hele worsteling om wat we gehoord en gezien hadden in te passen in de simpele modellen die (vaak westerse of westers opgeleide) professionele ontwikkelingseconomen en beleidsmakers altijd gebruikten om inzicht te krijgen in het leven van de armen. Vaak dwong de uitkomst ons de theorieën waarvan we uitgingen te herzien of zelfs te verwerpen. Maar eerst probeerden we altijd goed te begrijpen waarom ze niet werkten. We bekeken hoe we ze konden aanpassen om

een betere weergave van de werkelijkheid te krijgen. Dit boek is het resultaat van dat proces. Het is een weergave van onze poging een samenhangend verhaal te vertellen over de manier waarop arme mensen hun leven leiden.

We hebben ons vooral gericht op de allerarmsten in de wereld. De armoedegrens in de vijftig landen waar de meeste armen leven ligt gemiddeld op 16 Indiase roepie per persoon per dag.² Mensen die van minder moeten rondkomen worden door de regering van hun eigen land als arm beschouwd. Bij de huidige wisselkoers komt 16 roepie overeen met 35 dollarcent. Maar omdat de prijzen in de meeste ontwikkelingslanden lager liggen, zouden de armen, als ze westerse prijzen moesten betalen voor wat ze kochten, meer kwijt zijn dan 35 dollarcent, namelijk ongeveer een dollar. Om een idee te krijgen hoe het leven van een arme eruitziet, moet je je voorstellen dat je in een westerse stad met één dollar per dag moet voorzien in bijna al je dagelijkse behoeften (exclusief huisvesting). Dat is niet simpel. In India, bijvoorbeeld, kun je voor het equivalent van dit bedrag vijftien kleine banaantjes of ongeveer anderhalve kilo rijst van niet al te beste kwaliteit kopen. Valt daarvan wel te leven? Toch moesten in 2005 over de hele wereld 865 miljoen mensen (13 procent van de wereldbevolking) daarvan rond zien te komen.

Het opvallende is dat zelfs mensen die zo arm zijn in bijna elk opzicht net zo zijn als de rest van de mensheid. Ze delen dezelfde verlangens en zwakheden. De armen zijn ook niet minder rationeel, integendeel. Juist omdat ze zo weinig hebben, blijkt dat ze vaak heel weloverwogen keuzes maken: ze moeten heel economisch te werk gaan om te overleven. Toch verschillen onze levens evenveel van elkaar als wijn en azijn. En dit heeft alles te maken met aspecten van ons eigen leven die we als vanzelfsprekend beschouwen en waarover we nauwelijks nadenken.

Als je moet leven van een dollar per dag heb je slechts beperkte toegang tot informatie, want kranten, televisie en boeken kosten allemaal geld. Daardoor ben je vaak simpelweg niet op de hoogte van bepaalde feiten die voor de rest van de wereld vanzelfsprekend zijn, bijvoorbeeld dat een vaccin ervoor kan zorgen dat je kind geen mazelen krijgt. Het betekent dat je leeft in een wereld waarvan de instellingen niet op jou zijn gericht. De meeste armen krijgen geen salaris, laat staan dat ze over een pensioenregeling beschikken die daar automatisch van wordt betaald. Het betekent dat je beslissingen moet nemen over zaken waar een heleboel kleine lettertjes aan te pas komen, terwijl je de grote letters niet eens goed kunt lezen. Wat moet iemand die niet kan lezen met een ziektekostenverzekering die een hoop onuitsprekbare ziektes niet

dekt? Het betekent ook dat je gaat stemmen terwijl de politiek voor jou alleen maar loze beloftes in petto had. En dat je geen veilige plek hebt om je geld te bewaren, want het kost de bank meer om die paar spaarcentjes te bewaren dan dat het oplevert. En zo kunnen we nog een tijdje doorgaan.

Dit alles betekent dat de armen veel meer vaardigheden, wilskracht en inzet moeten hebben om hun talenten optimaal te kunnen benutten en de toekomst van hun gezin veilig te stellen. En anderzijds betekent het dat geringe kosten, kleine obstakels en het maken van kleine foutjes die de meesten van ons meteen weer zouden vergeten, een enorme impact op hun leven kunnen hebben.

Het is niet gemakkelijk om aan armoede te ontsnappen, maar het besef dat het mogelijk is en wat goed gerichte hulp (een beetje informatie, een klein duwtje) kunnen soms een verrassend groot effect hebben. Daarentegen kunnen misplaatste verwachtingen, gebrek aan het nodige geloof en schijnbaar onbeduidende hindernissen desastreuze gevolgen hebben. Het overhalen van de juiste hendel kan een enorm verschil uitmaken, maar het is vaak lastig om te ontdekken waar die zit. Bovenal is het duidelijk dat er geen hendel bestaat die alle problemen oplost.

Arm & kansrijk, een boek over economie en armoede, laat zien dat inzicht in het economische leven van de armen zeer zeker vrucht kan afwerpen. Het is een boek dat een antwoord wil geven op de vraag wat de armen kunnen bereiken en wanneer en waarom ze een duwtje nodig hebben. Elk hoofdstuk in dit boek beschrijft een zoektocht naar de bestaande knelpunten en hoe die kunnen worden weggenomen. We beginnen met de basisaspecten van het gezinsleven van de mensen: wat kopen ze, wat doen ze voor hun kinderen op onderwijsgebied en wat voor hun eigen gezondheid en die van hun kinderen of ouders, hoeveel kinderen willen ze, enzovoort. Vervolgens beschrijven we wat markten en instellingen de armen te bieden hebben: kunnen ze lenen, sparen, zich verzekeren tegen de risico's op hun levenspad? Wat doen regeringen voor hen en wanneer laten die het afweten? Door het hele boek komen steeds weer dezelfde fundamentele vragen aan de orde. Zijn er manieren waarop de armen hun levensomstandigheden kunnen verbeteren? Wat maakt dat ze daarin niet slagen? Zijn het vooral de aanvangskosten die een rol spelen of is het gemakkelijk om te beginnen, maar moeilijk om door te gaan? Wat zijn de financiële barrières? Hebben de mensen enig idee welke voordelen het hun kan opleveren? En zo niet, waarom komen ze daar zo moeilijk achter?

Arm & kansrijk gaat uiteindelijk over wat de levens en keuzes van de armen

ons vertellen over de manier waarop de armoede in de wereld kan worden bestreden. Daardoor kunnen we bijvoorbeeld beter begrijpen waarom microfinanciering nuttig is, zonder dat het het wondermiddel is waarop sommigen hadden gehoopt. Of waarom de armen vaak een soort gezondheidszorg krijgen die meer kwaad dan goed doet. Waarom hun kinderen soms jarenlang naar school gaan zonder iets te leren en waarom arme mensen vaak geen ziektekostenverzekering willen. En het laat zien waarom zoveel wondermiddelen uit het verleden uiteindelijk niet bleken te werken. Maar het boek biedt ook hoopvolle perspectieven: waarom symbolische subsidies een meer dan symbolisch effect kunnen hebben, hoe er voor betere verzekeringen kan worden gezorgd, waarom op onderwijsgebied minder meer kan zijn, waarom goede banen belangrijk zijn voor groei. Bovenal maakt het duidelijk waarom hoop van vitaal belang is en kennis essentieel, waarom we naar oplossingen moeten blijven zoeken, ook als de problemen onoplosbaar lijken. Succes is niet altijd zo ver weg als het soms lijkt.

I Twee keer nadenken

Elk jaar sterven er 9 miljoen kinderen voor hun zesde levensjaar.¹ Een vrouw in Afrika bezuiden de Sahara heeft een kans van 1 op 30 dat ze tijdens de bevalling overlijdt, terwijl in de ontwikkelde wereld die kans 1 op 5600 is. In minstens 25 landen, de meeste in Afrika bezuiden de Sahara, bedraagt de gemiddelde levensverwachting van de inwoners 55 jaar of minder. Alleen al in India zijn meer dan 50 miljoen schoolgaande kinderen niet in staat een zeer eenvoudige tekst te lezen.²

Bovenstaande alinea is typisch zo'n tekst waarbij de lezer de neiging kan krijgen het boek dicht te slaan en het hele probleem van de armoede in de wereld maar te laten voor wat het is. Het lijkt te groot, te complex om aan te pakken. Met dit boek willen wij proberen u op andere gedachten te brengen.

Een recent experiment aan de University of Pennsylvania laat goed zien hoe gemakkelijk we ons uit het veld laten slaan door de omvang van het probleem.³ Onderzoekers gaven studenten vijf dollar om een korte vragenlijst in te vullen. Vervolgens kregen ze een folder te lezen en werd hun om een bijdrage gevraagd voor Save the Children, een van de belangrijkste liefdadigheidsorganisaties in de wereld. Er waren twee verschillende folders. Sommige (willekeurig gekozen) studenten kregen het volgende te lezen:

In Mali zijn meer dan 3 miljoen kinderen het slachtoffer van voedseltekorten. In Zambia is door ernstige droogte de maïsproductie sinds 2000 met 42 procent gedaald, waardoor naar schatting 3 miljoen Zambianen door honger worden bedreigd. In Angola hebben 4 miljoen mensen, een derde van de bevolking, hun woonplaats moeten ontvluchten. In Ethiopië hebben ruim 11 miljoen mensen onmiddellijk voedselhulp nodig.

Andere studenten kregen een folder met een foto van een jong meisje en de volgende tekst:

Rokia, een zevenjarig meisje uit Mali, Afrika, is straatarm en lijdt honger. Voor haar dreigt zelfs de hongerdood. Uw gift kan haar een heel nieuw leven geven. Met uw steun en de steun van anderen die zich haar lot aantrekken, kan Save the Children er samen met Rokia's familie en andere leden van de gemeenschap voor zorgen dat ze voldoende voeding, onderwijs, medische basiszorg en les in hygiëne krijgt.

De studenten die de eerste folder lazen gaven gemiddeld 1,16 dollar. De tweede folder, waarin het lot van miljoenen mensen werd teruggebracht tot het lot van één persoon, leverde gemiddeld 2,83 dollar op. Blijkbaar wilden de studenten voor Rokia best iets doen, maar werkte de confrontatie met de omvang van dit wereldwijde probleem ontmoedigend.

Een aantal andere studenten, eveneens willekeurig gekozen, kreeg dezelfde twee folders te zien, nadat hun eerst was verteld dat mensen eerder geneigd zijn geld te geven aan een slachtoffer met wie ze zich kunnen identificeren dan wanneer ze alleen maar algemene informatie onder ogen krijgen. Degenen die de eerste folder te zien kregen, voor Zambia, Angola, Ethiopië en Mali, gaven ongeveer hetzelfde als degenen die deze folder hadden gelezen zonder de mededeling vooraf: 1,26 dollar. Degenen die de tweede folder, die met Rokia, hadden gekregen, gaven na bovenstaande mededeling slechts 1,36 dollar, minder dan de helft van wat hun medestudenten zonder deze vermelding hadden gedoneerd. De stimulans om nog eens goed na te denken had de studenten minder genereus gemaakt jegens Rokia, maar niet genereuzer jegens al die anderen in Mali.

Het gedrag van de studenten is een typisch voorbeeld van hoe de meesten van ons reageren als we worden geconfronteerd met problemen als armoede. In eerste instantie zijn we geneigd ruimhartig te zijn, zeker wanneer we geconfronteerd worden met een zevenjarig meisje dat dreigt van de honger om te komen. Maar net als bij de studenten uit Pennsylvania is onze tweede gedachte vaak dat het toch niet helpt: onze bijdrage is maar een druppel op een gloeiende plaat. Dit boek wil ons twee keer laten nadenken over armoedebestrijding. Het wil laten zien dat we niet machteloos staan in de strijd tegen de armoede en dat armoede vaak veroorzaakt wordt door een samenstel van concrete problemen. Als die problemen duidelijk onderkend worden, kunnen ze vaak een voor een worden opgelost.

Maar helaas is dit meestal niet het uitgangspunt bij discussies over armoede. In plaats van te kijken hoe diarree of knokkelkoorts het best bestreden kan

worden, zijn de meest prominente deskundigen vaak gefixeerd op de 'grote kwesties': Wat is de uiteindelijke oorzaak van armoede? Hoeveel vertrouwen moeten we in de vrije markt stellen? Is democratie goed voor de armen? Is er een rol weggelegd voor buitenlandse hulp? Enzovoort.

Jeffrey Sachs, een van die deskundigen, is adviseur van de Verenigde Naties en directeur van het Earth Institute van Columbia University in New York en heeft een antwoord op al deze vragen. Volgens hem zijn arme landen arm omdat ze heet en onvruchtbaar zijn, door malaria worden geteisterd en vaak van de zee zijn afgesloten. Daardoor kunnen ze moeilijk productief zijn zonder eerst grote investeringen te doen om deze endemische problemen aan te pakken. Maar juist omdat ze arm zijn hebben ze het geld niet voor die investeringen en zitten ze gevangen in wat economen een 'armoedefuik' noemen. Zolang er aan deze problemen niets wordt gedaan, zullen ze weinig hebben aan de vrije markt of aan democratie. Daarom is buitenlandse hulp zo essentieel: die kan een zichzelf versterkend proces in gang zetten door arme landen te helpen bij investeringen op deze cruciale terreinen, waardoor ze productiever worden. Dit zal leiden tot meer inkomsten die weer meer investeringen genereren, en zo ontstaat er een spiraal omhoog. In zijn bestseller uit 2005, *Het einde van de armoede*,⁴ betoogde Sachs dat als de rijke wereld zich zou verplichten tot 195 miljard dollar buitenlandse hulp per jaar tussen 2005 en 2025, de armoede aan het einde van deze periode volledig kon zijn uitgeroeid.

Andere prominente deskundigen vinden echter dat Sachs het helemaal bij het verkeerde eind heeft. Een van hen is William Easterly, verbonden aan New York University, die fel tegen ontwikkelingshulp gekant is. Hij is uitgegroeid tot een van de invloedrijkste publieke figuren op dit gebied na de publicatie van zijn twee boeken *The Elusive Quest for Growth* en *The White Man's Burden*.⁵ Dambisa Moyo, een econoom die eerder bij Goldman Sachs en bij de Wereldbank werkte, zit met haar recente boek *Dead Aid* op dezelfde lijn als Easterly.⁶ Beiden stellen dat ontwikkelingshulp meer kwaad dan goed doet. Volgens hen belet het mensen naar eigen oplossingen te zoeken en heeft het een ondermijnende en corrumperende werking op lokale instellingen. Bovendien creëert deze een zichzelf in stand houdende lobby van hulporganisaties. De auteurs gaan uit van één simpel idee, namelijk dat het voor arme landen het beste is om de vrije markt zijn werk te laten doen. Dan krijgen de mensen vanzelf de juiste prikkels om oplossingen voor hun problemen te vinden. Het is niet nodig dat buitenlanders of hun eigen regeringen geld uitdelen. In die zin zijn de pessimisten inzake het nut van ontwikkelingshulp eigenlijk

heel optimistisch over hoe de wereld in elkaar zit. Volgens Easterly bestaat er niet zoiets als een armoedefuik.

Wie moeten we nu geloven? Degenen die ons vertellen dat hulp het probleem kan oplossen? Of degenen die zeggen dat hulp de zaken erger maakt? We komen er niet uit als de discussie abstract blijft en niet op harde feiten is gebaseerd. Maar helaas hebben we niet veel aan het soort gegevens die doorgaans worden gebruikt om de grote vragen te beantwoorden. Aan overtuigende verhalen geen gebrek en er is er altijd wel een te vinden waarmee men een bepaald standpunt kracht kan bijzetten. Zo kreeg bijvoorbeeld Rwanda veel financiële hulp in de jaren onmiddellijk na de genocide en het land voer er wel bij. Nu de economie floreert, is president Paul Kagame begonnen het land te leren het zonder hulp te stellen. Moeten we Rwanda nu zien als een voorbeeld van hoe goed hulp kan uitwerken (zoals Sachs suggereert) of als een toonbeeld van zelfredzaamheid (zoals Moyo het stelt)? Of beide?

Omdat niet alles kan worden opgehangen aan één enkel voorbeeld als Rwanda, vergelijken de meeste onderzoekers het liefst een aantal verschillende landen met elkaar om de grote fundamentele vragen te beantwoorden. Zo blijkt bijvoorbeeld uit gegevens van een paar honderd landen in de wereld dat de landen die meer hulp ontvingen niet harder groeiden dan de rest. Dit wordt vaak gezien als een bewijs dat hulp niet werkt, maar het zou net zo goed het tegenovergestelde kunnen betekenen. Misschien zijn ze dankzij de hulp aan een grotere ramp ontsnapt en zouden de zaken er anders nog veel slechter hebben voorgestaan. We weten het gewoonweg niet, we speculeren maar een eind weg.

Maar als er echt geen harde bewijzen zijn dat hulp goed of slecht is, wat moeten we dan doen? De armen opgeven? Zo moedeloos hoeven we gelukkig ook weer niet te worden. Er zijn wel degelijk antwoorden, en dat willen we met dit boek aantonen, al zijn we in onze antwoorden niet zo stellig als Sachs en Easterly. Dit boek gaat u niet vertellen of hulp goed of slecht is, maar wel of in bepaalde gevallen hulp iets goeds heeft uitgericht of niet. We kunnen geen uitspraken doen over de werkzaamheid van de democratie, maar we hebben wel iets te melden over de vraag of op het platteland van Indonesië de democratie bijvoorbeeld niet beter zou werken als die aan de basis anders werd georganiseerd.

Hoe dan ook valt te betwijfelen of het beantwoorden van een aantal van deze grote vragen, bijvoorbeeld of buitenlandse hulp werkt, eigenlijk wel zo

belangrijk is. Ontwikkelingshulp is belangrijk voor diegenen in Londen, Parijs of Washington die warmlopen voor steun aan de armen (én voor degenen die er helemaal niet warm voor lopen en het maar niks vinden dat zij ervoor moeten betalen). In werkelijkheid vormt ontwikkelingshulp echter maar een fractie van het geld dat jaarlijks aan de armen wordt besteed. De meeste programma's ten behoeve van de armen in de wereld worden gefinancierd uit de middelen van het eigen land. India bijvoorbeeld ontvangt in wezen geen ontwikkelingshulp. In het jaar 2004-2005 gaf het alleen al aan programma's voor basisonderwijs voor de armen 500 miljard roepie uit (dat is 31 miljard dollar, gecorrigeerd voor koopkracht).⁷ Zelfs in Afrika, waar buitenlandse hulp een veel belangrijker rol speelt, vormde hulp slechts 5,7 procent van de totale overheidsbudgetten in 2003 (12 procent als we Nigeria en Zuid-Afrika buiten beschouwing laten, twee grote landen die heel weinig hulp ontvangen).⁸

Belangrijker is dat de eindeloze debatten over wat er goed of verkeerd is aan ontwikkelingshulp vaak verhullen wat werkelijk van belang is: niet zozeer waar het geld vandaan komt, maar waar het naartoe gaat. Het gaat erom het juiste soort project te kiezen en te financieren (moet het voedsel voor de armen zijn, pensioenen voor de ouderen of klinieken voor de zieken?). Om vervolgens uit te zoeken hoe daaraan het best uitvoering kan worden gegeven. Klinieken, bijvoorbeeld, kunnen op tal van verschillende manieren worden gerund en bemand.

In het debat over ontwikkelingshulp is eigenlijk niemand het echt oneens met het uitgangspunt dat we waar mogelijk de armen moeten helpen. Dat is niet verrassend. De filosoof Peter Singer heeft geschreven over de morele plicht om het leven te redden van mensen die we niet kennen. Hij merkt op dat de meeste mensen vrijwillig hun beste pak zouden opofferen om een kind te redden dat voor hun ogen in een vijver dreigt te verdrinken.⁹ Hij betoogt dat er geen verschil zou moeten zijn tussen het kind dat verdrinkt en de negen miljoen kinderen die jaarlijks voor hun zesde levensjaar sterven. Veel mensen zullen het ook eens zijn met Amartya Sen, de econoom-filosoof en Nobelprijswinnaar, dat armoede leidt tot een onaanvaardbare verspilling van talent. Hij stelt dat armoede niet alleen geldgebrek is, maar ook het ontbreken van de mogelijkheid om je als mens volledig te kunnen ontwikkelen.¹⁰ Een arm meisje in Afrika zal vermoedelijk hooguit een paar jaar naar school gaan, al is ze nog zo briljant. Ze zal naar alle waarschijnlijkheid niet de voeding krijgen waarmee ze een atlete van wereldklasse kan worden als ze dat in zich heeft,

en niet de middelen om een bedrijf te starten als ze een fantastisch idee heeft.

Misschien heeft dit verspilde leven geen direct negatief effect op mensen in de ontwikkelde wereld, maar helemaal uitgesloten is het niet. Zo zou ze kunnen eindigen als een hiv-positieve prostituee en een Amerikaanse reiziger besmetten die de ziekte vervolgens mee naar huis neemt, of ze zou een tegen antibiotica resistente vorm van tbc kunnen ontwikkelen die uiteindelijk zijn weg naar Europa vindt. Had ze een schoolopleiding gevolgd, dan had ze misschien wel een middel tegen de ziekte van Alzheimer ontdekt. Of misschien zou ze het uiteindelijk tot een grote zakenvrouw hebben gebracht met duizenden anderen in dienst, net als de Chinese tiener Dai Manju, die naar school kon als gevolg van een administratieve vergissing bij een bank (Nicholas Kristof en Sheryl WuDunn vertellen haar verhaal in hun boek *Half the Sky*).¹¹ En ook als ze het niet zover had gebracht, was het niet te rechtvaardigen geweest als ze geen kansen had gekregen.

Het belangrijkste geschilpunt duikt op bij de vraag of er effectieve manieren zijn om de armen te helpen. In Singers argument om anderen te helpen ligt besloten dat je weet hoe te handelen: de morele plicht om je kleren te ruïneren is veel minder dwingend als je niet kunt zwemmen. Daarom legt Singer in zijn boek *The Life You Can Save* (in Nederland verschenen onder de titel *Het kan well! Armoede hoeft niet* – vert.) zijn lezers een lijst voor met concrete voorbeelden van zaken die ze zouden moeten steunen, een lijst die hij regelmatig bijwerkt op zijn website.¹² Kristof en WuDunn doen hetzelfde, om de eenvoudige reden dat praten over de wereldproblemen zonder met een aantal bereikbare oplossingen te komen eerder verlamdend dan inspirerend werkt.

Daarom is het veel nuttiger om je bezig te houden met concrete problemen en het vinden van een oplossing daarvoor dan met buitenlandse hulp in het algemeen. Beter 'helpen' dan 'Hulp'. Om een voorbeeld te noemen: volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) stierven er in 2008 bijna een miljoen mensen aan malaria, voornamelijk Afrikaanse kinderen.¹³ Het is bekend dat slapen onder een met insecticide geïmpregneerd muskietennet veel levens kan sparen. Uit studies is gebleken dat in gebieden waar veel malaria-infecties voorkomen, het slapen onder een met insecticide behandeld muskietennet het aantal malariagevallen met de helft terugdringt.¹⁴ Wat is nu de beste manier om ervoor te zorgen dat kinderen onder klamboes slapen?

Voor ongeveer tien dollar kun je een gezin van een met insecticide behandeld muskietennet voorzien en de gezinsleden leren hoe ze het moeten gebruiken. Moet de overheid of een ngo ouders gratis muskietennetten geven,

of hun vragen ze zelf te kopen? En kunnen ze die dan tegen een gesubsidieerde prijs krijgen of moeten ze die op de vrije markt kopen voor de volle prijs? Deze vragen zijn te beantwoorden, maar wat de antwoorden zijn is helemaal niet duidelijk. Toch hebben veel 'deskundigen' hierover een uitgesproken mening, die weinig van doen heeft met de feiten.

Malaria is besmettelijk, dus als Maria onder een muskietennet slaapt loopt Juan minder kans op malaria, want als minstens de helft van de bevolking onder een net slaapt, zullen zelfs degenen die niet onder een net slapen veel minder risico lopen besmet te raken.¹⁵ Het probleem is dat nog geen kwart van de kinderen die gevaar lopen onder een net slaapt.¹⁶ Het lijkt erop dat de tien dollar die een net kost voor veel gezinnen in Mali en Kenia te veel is. Gezien de voordelen voor zowel de gebruikers als mensen in hun omgeving, lijkt het een goed idee de netten met korting te verkopen of ze zelfs gewoon weg te geven. Het gratis uitdelen van klamboes is dan ook een van de dingen die door Jeffrey Sachs worden bepleit. Easterly en Moyo zijn het daar niet mee eens. Volgens hen zullen mensen netten die ze voor niets krijgen niet op hun waarde schatten (en dus niet gebruiken). En in het geval ze dat wél doen, kunnen ze eraan gewend raken dingen te krijgen en later weigeren meer netten te kopen als die niet gratis zijn, of weigeren andere noodzakelijke dingen te kopen als die niet ook gesubsidieerd zijn. Dit zou goed functionerende markten volledig kunnen ontwrichten. Moyo vertelt hoe een leverancier van klamboes failliet ging als gevolg van een project waarbij gratis klamboes werden uitgedeeld. Toen de gratis distributie stopte, was er niemand die nog muskietennetten kon leveren, tegen geen enkele prijs.

Om helderheid in dit debat te brengen, moeten we drie vragen beantwoorden. Ten eerste: zullen mensen als ze voor een klamboe de volle prijs moeten betalen (of in elk geval een aanzienlijk deel daarvan), het liever zonder doen? Ten tweede: zullen mensen muskietennetten die ze gratis of voor een gesubsidieerde prijs krijgen ook gebruiken, of zal het weggegooid geld zijn? Ten derde: zullen mensen die eerst een net tegen een gesubsidieerde prijs hebben gekregen, meer of juist minder bereid zijn voor het volgende net te betalen als de subsidie is verlaagd?

Om deze vragen te beantwoorden, zouden we het gedrag moeten bestuderen van vergelijkbare groepen mensen die in verschillende mate subsidie ontvangen. Het sleutelwoord is hier 'vergelijkbaar'. Mensen die voor klamboes betalen en mensen die ze gratis krijgen zullen doorgaans ongelijksoortige groepen zijn. Misschien zijn degenen die voor hun netten hebben betaald

rijker en beter opgeleid en begrijpen ze beter waarom ze een klamboe nodig hebben. Misschien zijn degenen die ze gratis hebben gekregen uitgekozen door een ngo juist omdat ze arm zijn. Maar ook het tegenovergestelde kan gelden: de mensen die ze gratis hebben gekregen zijn degenen met goede connecties, terwijl de mensen die arm en geïsoleerd zijn de volle prijs hebben moeten betalen. In beide gevallen valt er geen enkele conclusie te trekken uit de manier waarop ze hun net gebruikten.

Daarom is de meest zuivere manier om deze vragen te beantwoorden het doen van gerandomiseerde gecontroleerde onderzoeken (RCT's, Randomized Control Trials), zoals die waarmee in de geneeskunde de werkzaamheid van nieuwe geneesmiddelen wordt onderzocht. Pascaline Dupas, van de University of California in Los Angeles, voerde in Kenia een dergelijk experiment uit en anderen volgden haar voorbeeld met soortgelijke experimenten in Oeganda en Madagaskar.¹⁷ Bij het experiment van Dupas kregen willekeurig geselecteerde mensen een verschillend bedrag aan subsidie voor de aankoop van muskietennetten. Door het gedrag te vergelijken van willekeurig geselecteerde, gelijkwaardige groepen die een net kregen aangeboden tegen verschillende prijzen, kon ze onze vragen alle drie beantwoorden, althans in de context waarin het experiment werd uitgevoerd.

In hoofdstuk 3 van dit boek zullen we uitvoerig ingaan op de uitkomsten van haar onderzoek. Hoewel sommige vragen onbeantwoord blijven (zo maken de experimenten niet duidelijk of de distributie van gesubsidieerde geïmporteerde muskietennetten nadelig is voor lokale producenten), droegen deze bevindingen bij tot het vlot trekken van het debat en waren ze van invloed op de discussie over en de richting van het beleid in deze kwestie.

De verschuiving van zeer algemene vragen naar veel gerichtere heeft nog een ander voordeel. Inzicht in de vraag of arme mensen bereid zijn geld te betalen voor klamboes, en of ze die gebruiken als ze gratis zijn, leert ons veel meer dan alleen hoe we het best muskietennetten kunnen verspreiden. Het leert ons ook hoe arme mensen beslissingen nemen. Welke factoren beletten bijvoorbeeld dat muskietennetten op grotere schaal worden gebruikt? Dat zou kunnen komen door gebrek aan informatie over de voordelen ervan, of doordat arme mensen ze zich niet kunnen veroorloven. Of misschien worden de armen zo opgeslokt door hun dagelijkse problemen dat er geen ruimte meer overblijft om zich ook nog zorgen te maken over de toekomst. Maar wie weet spelen er nog heel andere factoren mee. Het beantwoorden van deze vragen leert ons of er iets is wat speciaal voor de armen geldt. Leiden ze ge-